

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

Сучасність, 1962, ч. 7, с. 114-7

Статистика видавничої русифікації

Список літератури, випущеної видавництвами України в 1958 році. Міністерство культури УРСР, видавництво Книжкової палати УРСР, Харків, 1959, 515 стор.

Мабуть, не є випадком, що цей документ русифікаторської політики в УРСР на видавничому відтинку, хоч і замовлений був навіть наперед, випущено за кордон аж з трирічним запізненням; але через це він своєї актуальності не втратив. Зареєстровано тут бібліографічні дані (автор чи видавець, повний титул, об'єм в аркушах, тираж, ціна) мабуть, про всі неперіодичні публікації УРСР центральних і обласних видавництв включно з плейкатами, листівками, інформаційними виданнями («для службового вжитку») і міськими адресарями телефонних абонентів. Нема тут, само собою розуміється, засекречених публікацій (всякі мілітарія, друковані в УРСР тощо) і преси. Все ж йдеться тут про офіційне джерело і для таких центральних і обласних видань, що за кордон назагал не експортуються. Називання в кожному випадку також фірмувальних установ-видавців дозволяє виробити погляд і на цілий праліс бюрократичних інституцій в УРСР, на теренове розміщення вузів і зокрема на мовно-видавничу політику в різних областях УРСР.

Вражають низькі тиражі ввзкофахових наукових збірників (пересічно 500-600 примірників при вузівських виданнях; 1000 примірників — при виданнях інститутів академії наук). Не дивниця, що за кордон вони не попадають, і тому цілковито не знані на Заході, навіть вузько спеціальним фаховим бібліотекам.

Якщо йдеться про мову наукових публікацій, то вона залежить і від фахової ділянки, і від географічно-

го положення даної наукової установи. Бузи південно-східних областей УРСР (Луганської, Харківської, Донецько-Сталінської, Херсонської, Запорізької, Одеської, Кримської, а подекуди — Чернігівської та Вінницької) друкують виключно по-російськи навіть з тих ділянок, які деінде допускають і українську мову. Праці природничих установ Львова друкуються і по-українськи (але не політехнічного, сільськогосподарського, торговельно-економічного та поліграфічного інститутів). У Чернівцях, як і в Вінниці, праці медичного інституту вже російськомовні, але в Станиславові — ні. Українська мова переважає лише в наукових публікаціях гуманістичних, і то лише з українистики (мова, література, етнографія, історія, економіка), бо все з загальніших дисциплін (загальне мовознавство, славістика), з росіяністики, з марксистської філософії друкується вже виключно по-російськи. Виключно російськомовними є збірники праць і високошкільні підручники (а то навіть і популярні видання) з медицини, гірництва, будівництва, техніки, транспорту, пошти, торгівлі, техніки руху та з військової підготовки.

З-поміж п'яти відділів АН УРСР лише III 1-ий відділ (сусупільних наук з 8 інститутами: філософії, економіки, історії, археології, мовознавства, літератури, мистецтвознавства та фольклору, сусупільних наук, з трьома музеями Шевченка, двома бібліотеками та музеєм етнографії й художнього промислу у Львові) друкує свої серії по-українськи. У 2-му відділі (фізично-математичних наук) лише інститути фізики та металофізики друкують по-українськи; зате інститути математики, радіофізики та електроніки, інститут фізико-технічний, обсерваторія астрономічна та полтав-

ська гравіметрична, як і обчислювальний центр, друкують виключно по-російськи. Подібно в 3-му відділі АН (хемічних та геологічних наук): лише його львівські установи (інститут геології корисних копалин і сейсмічний сектор) друкують по-українськи; але інститути загальної та неорганічної хемії, органічної хемії, фізичної хемії, полімерів і мономерів, геологічних наук, мінеральних ресурсів (у Симферополі) та комітет для метеоритів публікують лише по-російськи. Краще стоїть справа в 4-му відділі (біологічних наук); теж і по-українськи друкують тут інститути: ботаніки, зоології, гідробіології, біохемії, фізіології, мікробіології, генетики та селекції; по-українськи — природничий музей у Львові, лише по-російськи — ботанічний сад у Києві; здебільша по-українськи друкують різні експериментальні бази, дендропарки та заповідники; по-російськи — Карадагська біологічна станція (в Криму). Низка підпорядкованих цьому відділові АН республіканських об'єднань науковців-фахівців є українською лише з назви, бо публікує свої праці по-російськи (товариства фізіологів, біохеміків і фармакологів; ботанічне т-во; республіканське наукове т-во паразитологів; ентомологічне; охорони природи та сприяння розвитку природних багатств; комісія для охорони природи). Російська мова переважає в публікаціях 5-го відділу АН (технічних наук) з його інститутами: електрозварювання, електротехніки, гірничої справи (у Сталіні з відділами в Києві, Харкові та Дніпропетровському), чорної металургії (в Дніпропетровському), теплоенергетики, використання газу в комунальному господарстві та промисловості, ливарного виробництва, металокераміки і спеціальних стопів, — а далі в публікаціях лабораторії гідравлічних машин (у Харкові). Також українською мовою публікують тут свої праці інститути: гідрології і гідротехніки, будівельної механіки, машинознав-

ства та автоматики (у Львові) і відділ історії техніки.

Лише винятково друкують і по-українськи свої праці установи Академії будівництва та архітектури УРСР, що утворилася в 1956 р. з українського філіялу Академії архітектури СРСР, а саме: інститути містобудівництва, архітектури споруд, будівельних конструкцій, організації та механізації будівельного виробництва, економіки будівництва, будівельних матеріалів і виробів, механічного оброблення деревини, санітарної техніки, експериментального проектування, технічної інформації, промислового будівництва, водопостачання та каналізації, надшахтного будівництва, а далі — лабораторії, експериментальної бази й заводи, а також сама спілка архітекторів УРСР. Теж і по-українськи друкують тут лише: інститут проектування сільського і колгоспного будівництва, музей архітектури й будівельної техніки і заповідник «Софійський музей».

Наполовину по-російськи публікують свої серії і установи Української академії сільсько-господарських наук, створеної в 1945 р. з відділу сільсько-господарських наук АН. Її інститути — рільництва, ґрунтознавства, рослинництва, селекції та генетики, лісового господарства та агролісомеліорації, економіки та організації сільського господарства, експериментальної ветеринарії, фізіології рослин і агрохемії, машинознавства та сільсько-господарської механіки, тваринництва лісостепу та Полісся, рибного господарства, свинарства (в Полтаві), садівництва, виноградарства та виноробства (в Одесі), гідротехніки та меліорації — друкують праці майже виключно по-російськи; а підпорядковані цим інститутам дослідні станції (а також інститут землеробства і тваринництва західних районів УРСР у Львові), якщо не йдеться про південносхідні області УРСР, спромагаються на українськомовні публікації.

Серед наукових публікацій 134 вузів УРСР (університетів та інститутів) панує подібна географічна локалізація мовних стосунків навіть у ділянці гуманістичних наук: вузи південного сходу УРСР (а також Ніжина і Чернігова) друкують виключно по-російськи.

Медицино-фармакологічні науки підпорядковані міністерству охорони здоров'я УРСР з низкою його спеціальних «головних управлінь», яким підлягають 17 медичних і низка окремих науково-дослідних інститутів, а також фахово-лікарських товариств. Такі товариства можуть бути теж лише «республіканськими» філіялами відповідних «всесоюзних» (подібно до цього на терені УРСР діють «київські» і «дніпропетровські» філії всесоюзних науково-дослідних інститутів, наприклад, цукрового буряка, торгівлі і громадського харчування, спиртової та лікерогорілчаної промисловості, які, самозрозуміло, і свої праці друкують тільки «всесоюзною» мовою). Поголовно всі медичні науково-фахові публікації в УРСР (крім частини популярних — для колгоспників!) — російськомовні. Так само мається справа з виданням центральних і льокальних установ міністерств автотранспорту та шляхів і внутрішніх справ — і то навіть по західних областях «суверенної» УРСР.

З-поміж обласних видаництв окремо вміщено специфіковані дані про публікації за 1958 р. Кримського, Сталінського, Харківського, Одеського, Дніпропетровського, Львівського та Закарпатського видавництв (крім університетських — у Києві, Львові й Харкові, а далі київських академічних та інших центрально-республіканських), що обслуговують якоюсь мірою і сусідні області. Решта областей (18), хоч і має свої власні «обласні газетні видавництва», але їх діяльність обмежується передрукуванням переважно плякатів і партійно-агітаційних брошурок чи то льокальних краєзнавчих, літераторських і виробничо-досвідних інформаційних листків. У випадку облвидавців Кри-

му і Сталіна слід сказати, що їх українськомовна продукція не становила навіть п'ятої частини їхньої ж російськомовної; при облвидавці Харкова, Одеси й Дніпропетровського опубліковано по-українськи, може, третину всіх книжок. Напр., у Сталіні з ділянки художньої літератури видано в 1958 р. 25 позицій на 189 аркушів друку тиражем 698 тисяч; в тому числі з української літератури маємо тільки 6 позицій на 30 аркушів друку і 109 тисяч примірників; тут ні серед популярної, т. зв. масово-політичної та соціально-економічної, ні серед виробничо-технічної чи сільсько-господарської літератури та гірничих плякатів не зустрінете майже ні однієї українськомовної позиції. Це означає, що не тільки місцевий шахтар, а й завербований сюди до шахт закарпатець (до речі, вдячна тема препримітивної соціалістичної прози в УРСР!) повинен тут мовно зрусифікуватися. Ще гірше стоїть справа з Кримським облвидавком: з російської художньої літератури видано тут у 1958 р. 23 позицій на 207 аркушів друку тиражем 1 060 000 примірників, а з української — 16 позицій на 119 аркушів друку тиражем 750 тисяч примірників. Так само всі інші ділянки масової літератури в Криму заспіль російськомовні, крім кількох дрібних краєзнавчих позицій, які однак існують і в російському перекладі. Напр., тираж українського видання про Місхор — 1 500 примірників, а російського — 17 000. Тут навіть плякат-заклик: «Товарищи-колхозники, переселяйтесь в Крим!» (тираж 10 000) видано по-російськи; виходить, сюди закликають тільки колгоспників-росіян. По-українськи видають у Криму лише плякати до місцевих колгоспників виконувати норми кукурудзи та хлібоздачі. Як літературний альманах «Донбас», так і літературний альманах «Крым» видаються теж по-російськи.

Серед інших облвидавців вражає закарпатцями своїми угорськомовними публікаціями. Навіть київське учбово-шкільне видавництво «Ра-

дянська школа» випускало середньошкільні підручники по-угорськи. Їх тиражі дозволяють дещо сказати і про кількість угорської меншини та угорських шкіл на Закарпатті. Закарпатське обласне видавництво випустило угорською мовою в 1958 р. половину своєї масово-політичної і соціально-економічної літератури (7 угорських титулів на 19,85 друкованого аркуша тиражем 14 500; 7 українських титулів на 42,54 друк. аркуша тиражем 27 500); подібно стоїть справа і з художньою літературою (7 угорських титулів на 49 аркушів тиражем 147 350; 16 українських титулів на 152,42 аркуша тиражем 228 000; 2 російські титули на 8,1 аркуша тиражем 6 600). Тиражі підручників, виданих у Києві для угорськомовних шкіл, сягають: для 4 початкових клас 5-6 тисяч, для 5-7 клас — 3-4 тисяч, а для 8-10 клас — 2-3 тисяч примірників. Самозрозуміло, що для цих шкіл

видано і підручники з російської мови та літератури; але в «суверенній» УРСР нема такого типу підручників з української мови та літератури. Жодних інших національно-меншинних (не говоримо про продукцію для російських шкіл УРСР!) шкільних підручників і літератури у 1958 р. не друковано. Варто згадати, що серед шкільних підручників усі українськомовні (крім тих, що стосуються навчання української мови й літератури) — це виключно переклади з російських.

Треба жалувати, що на еміграції не знайшовся історик (а також бібліограф), який систематично слідкував би за публікаціями широко розгалуженої мережі наукових установ і вузів УРСР і інформував би регулярно також про цей відтинку культурного життя України.

Ол. Гор.